

Obalenie domniemania, że do sprawcy przestępstwa należy mienie osoby trzeciej stanowiące korzyść pochodzącą z przestępstwa

Joanna Misztal-Konecka

Profesor nauk prawnych, kierownik Katedry Postępowania Cywilnego na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, dyrektor Instytutu Nauk Prawnych KUL, Prezes Sądu Najwyższego kierująca pracą Izby Cywilnej.

✉ joannamisztal@kul.pl

<https://orcid.org/0000-0001-8849-5447>

Rebuttal of the Presumption that the Assets of a Third Party Constituting the Benefit Derived from a Crime Belong to the Perpetrator of the Crime

The analysis focuses on the institution of rebuttal of the presumption according to which the assets which constitute the benefit derived from committing a crime, transferred to a third party, in fact or under any legal title, belongs to the perpetrator of the crime. The above presumption is rebutted if it is proven that, considering the circumstances in which the property or rights were acquired, it could not be presumed that the assets even indirectly, were derived from a criminal act. The author of the article argues that the presumption may be rebutted both in a criminal trial and a civil trial brought pursuant to Article 293(7) of the Code of Criminal Procedure. In the first case, the forfeiture of assets in the possession of a third party will not be ordered. However, the effects of upholding a civil action depend on the moment when the final judgment is issued. If the civil court's judgment precedes the criminal court's one, a forfeiture order is excluded. In other cases, a civil court judgment will prevent the enforcement of a forfeiture order.

Słowa kluczowe: przepadek, domniemanie z art. 45 § 3 k.k., obalenie domniemania, powództwo o ustalenie

Key words: forfeiture, presumption under Article 45(3) of the Criminal Code, rebuttal of a presumption, action for determination

[https://doi.org/10.32082/fp.1\(85\).2025.1302](https://doi.org/10.32082/fp.1(85).2025.1302)

1. Wprowadzenie domniemania z art. 45 § 3 k.k.

W dniu 1 lipca 2003 r. pojawiły się w Kodeksie karnym nowe regulacje¹ mające pozbawić sprawców

korzyści majątkowych osiągniętych z przestępstw², zwłaszcza z przestępstw korupcyjnych. Wśród

oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2003 r., nr 111, poz. 1061).

² Na temat pojęcia korzyści majątkowej zob. np. D. Bunikowski, *Przepadek korzyści majątkowych pochodzących z popełnienia przestępstwa jako*

¹ Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny

wprowadzonych wówczas przepisów na uwagę zasługują te, którymi zamierzano przeciwdziałać powszechnej w świecie przestępczym praktyce pozornego pozbywania się (fizycznego lub jedynie formalnoprawnego) owoców przestępstwa lub narzędzi służących do jego popełnienia³. Jednym z nich był art. 45 § 3 k.k., w którym ustanowiono domniemanie⁴, zgodnie z którym jeżeli okoliczności sprawy wskazują na duże prawdopodobieństwo, że sprawca przeniósł na osobę fizyczną, prawną lub jednostkę organizacyjną niemającą osobowości prawnej, faktycznie lub pod jakimkolwiek tytułem prawnym, mienie stanowiące korzyść uzyskaną z popełnienia przestępstwa⁵, uważa się, że rzeczy będące w samoistnym posiadaniu tej osoby lub jednostki oraz przysługujące jej prawa majątkowe należą do sprawcy, chyba że zainteresowana osoba lub jednostka organizacyjna przedstawi dowód zgodnego z prawem ich uzyskania. Co więcej, na podstawie art. 45 § 4 k.k. przepis § 3 stosowano także przy dokonaniu zajęcia w trybie art. 292 § 2 k.p.k., przy zabezpieczeniu grożącego przepadku korzyści oraz przy egzekucji tego środka. Osoba lub jednostka, której dotyczyło domniemanie ustanowione w art. 45 § 3 k.k., mogła wystąpić z powództwem przeciwko Skarbowi Państwa o obalenie tego domniemania; do czasu prawomocnego rozstrzygnięcia sprawy postępowanie egzekucyjne ulegało zawieszeniu (§ 4), a objęta przypadkiem korzyść majątkowa lub jej równowartość

przechodziła na własność Skarbu Państwa z chwilą uprawomocnienia się wyroku oddalającego powództwo przeciwko Skarbowi Państwa. Regulacje procesowe odnoszące się do obalenia domniemania zawarto w art. 29b–30 k.k.w.

Istotne zmiany w analizowanym obszarze przyniosła następnie Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw⁶, która z dniem 1 lipca 2015 r. nadała art. 45 § 3 k.k. nowe, obowiązujące aktualnie, brzmienie: „Jeżeli mienie stanowiące korzyść uzyskaną z popełnienia przestępstwa, o którym mowa w art. 45 § 2 k.k., zostało przeniesione na osobę fizyczną, prawną lub jednostkę organizacyjną niemającą osobowości prawnej, faktycznie lub pod jakimkolwiek tytułem prawnym, uważa się, że rzeczy będące w samoistnym posiadaniu tej osoby lub jednostki oraz przysługujące jej prawa majątkowe należą do sprawcy, chyba że na podstawie okoliczności towarzyszących ich nabyciu nie można było przypuszczać, że mienie to, chociażby pośrednio, pochodziło z czynu zabronionego”.

Uchylono wówczas art. 45 § 4 i 6 k.k. Równocześnie jednak w art. 293 § 7 k.p.k. przewidziano, że osoba fizyczna, prawna lub jednostka organizacyjna niemająca osobowości prawnej, o której mowa w art. 45 § 3 k.k., może wystąpić z powództwem przeciwko Skarbowi Państwa o ustalenie, że mienie lub jego część nie podlega przypadkowi. Do czasu prawomocnego rozstrzygnięcia

środek karny, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 5, s. 61–64 wraz z powołaną tam literaturą.

³ Taki cel wskazano w rządowym projekcie ustawy: o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy – Prawo bankowe, druk nr 869 Sejmu IV kadencji, [https://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/wgdruk/869/\\$file/869.PDF](https://orka.sejm.gov.pl/Druki4ka.nsf/wgdruk/869/$file/869.PDF) (dostęp: 14.03.2024). Zob. też J. Raglewski, *Art. 45*, w: *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1, cz. 1, red. W. Wróbel, A. Zoll, wyd. 5, Warszawa 2016, s. 882, nb. 46; K. Zaborska, *Domniemanie przestępczego pochodzenia mienia (art. 45 § 2 i 3 k.k.)*, „Zeszyty Prawnicze” 2020, nr 1, s. 117–118, 129.

⁴ Na temat znaczenia domniemań w prawie karnym zob. np. J. Nelken, *Domniemania w procesie karnym*, „Nowe Prawo” 1970, nr 11, s. 1590–1607; J. Nowacki, *Domniemania prawne*, Katowice 1976.

⁵ Ustawodawca miał na uwadze przestępstwo, o którym była mowa w art. 45 § 2 k.k., a zatem takie, z którego popełnienia sprawca osiągnął, chociażby pośrednio, korzyść majątkową znacznej wartości.

⁶ Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r., poz. 396). Regulacje dotyczące tej materii zawarte są w art. 6 Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady nr 2014/42/UE z dnia 3 kwietnia 2014 r. w sprawie zabezpieczenia i konfiskaty narzędzi służących do popełnienia przestępstwa i korzyści pochodzących z przestępstwa w Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE L z 2014 r., nr 127, s. 39): „1. Państwa członkowskie podejmują niezbędne środki w celu umożliwienia konfiskaty korzyści lub innego mienia, którego wartość odpowiada korzyściom, jeżeli takie korzyści lub inne mienie podejrzany lub oskarżony przekazał, bezpośrednio lub pośrednio, osobom trzecim lub jeżeli osoby trzecie nabyły je od podejrzanego lub oskarżonego, przynajmniej w przypadkach, gdy te osoby trzecie wiedziały lub powinny były wiedzieć – na podstawie konkretnych faktów i okoliczności, takich jak przekazanie lub nabycie nieodpłatne lub za kwotę znacznie niższą niż wartość rynkowa danego mienia – że celem przekazania lub nabycia było uniknięcie konfiskaty. 2. Ust. 1 nie narusza praw osób trzecich działających w dobrej wierze”.

sprawy postępowanie egzekucyjne ulega zawieszeniu⁷. Regulacja pomieszczona w Kodeksie karnym wykonawczym nie została zmieniona, stąd też art. 29b k.k.w. nadal odwoływał się do obalenia domniemania z art. 45 § 4 k.k. Usterka ta została usunięta dopiero 27 kwietnia 2017 r. poprzez odwołanie się w art. 29b § 1 k.k.w. do art. 293 § 7 k.p.k.⁸

Powyższa regulacja w zakresie dotyczącym obalenia domniemania z art. 45 § 3 k.k., sytuująca się na styku prawa karnego materialnego, procesowego oraz procedury cywilnej, nie była dotychczas przedmiotem rzeczywistego zainteresowania doktryny ani orzecznictwa sądowego. Warto zatem poświęcić jej uwagę, ponieważ aktualne brzmienie przepisów, choć stanowiące nawiązanie do regulacji Ustawy z dnia 21 stycznia 1958 r. o wzmożeniu ochrony mienia społecznego przed szkodami wynikającymi z przestępstwa⁹ oraz Ustawy z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny wykonawczy¹⁰, jest jednak istotnie odmienne, a jego niedostatki legislacyjne mogą podważyć funkcję ochronną, którą ma ona realizować.

2. Istota domniemania z art. 45 § 3 k.k. i jego znaczenie

W prawie karnym powszechnym obowiązuje generalna zasada, że przypadkowi podlegają jedynie przedmioty i korzyści należące do sprawcy; nie orzeka się przypadku co do przedmiotów należących do osób trzecich¹¹. Jednakże takie klarowne założenie czyniłoby instrumenty prawa karnego niemal całkowicie nieefektywnymi wobec obserwowanej na szeroką skalę praktyki transferu korzyści majątkowych przestępczego pochodzenia. Odpowiedzią na tę obserwację jest m.in. wprowadzenie

domniemania opartego obecnie na dwóch okolicznościach: 1) mienie stanowiące korzyść uzyskaną z popełnienia przestępstwa, o którym mowa w art. 45 § 2 k.k.¹², zostało przeniesione na podmiot trzeci, faktycznie lub pod jakimkolwiek tytułem prawnym¹³; 2) podmiot, na rzecz którego zostały przeniesione owe składniki majątkowe, jest samoistnym posiadaczem rzeczy bądź też przysługują mu określone prawa majątkowe¹⁴.

Tak sformułowaną normę należy rozumieć jako wskazówkę (nakaz) określonego sposobu postępowania, która odnosi się do sytuacji, gdy zaistnieją (zostaną udowodnione) przesłanki leżące u podstaw domniemania, a w takim wypadku fakt, którego domniemanie dotyczy, uznaje się – z mocy samego prawa – za udowodniony (ustalony) bez przeprowadzania dowodów¹⁵. Do jego

12 Przestępstwo, o którym mowa w art. 45 § 2 k.k., to takie, z którego popełnienia sprawca osiągnął, chociażby pośrednio, korzyść majątkową znacznej wartości. Od 29 listopada 2017 r. pojęcie to ma szerszy zakres, obejmując przestępstwo, z którego popełnienia została osiągnięta, chociażby pośrednio, korzyść majątkowa znacznej wartości, albo przestępstwo, z którego została lub mogła zostać osiągnięta, chociażby pośrednio, korzyść majątkowa, zagrożone karą pozbawienia wolności, której górna granica jest nie niższa niż 5 lat, lub popełnione w zorganizowanej grupie albo związku mających na celu popełnienie przestępstwa.

13 Od 1 lipca 2015 r. nie jest natomiast istotne, czy przeniesienia dokonał sprawca przestępstwa, czy podmiot trzeci (uprzednio przeniesienia musiał dokonać sprawca). Zob. szerzej np. J. Raglewski, *Art. 45*, s. 883, nb. 50; M. Błaszczuk, *Przypadek w znowelizowanym kodeksie karnym*, „*Studia Iuridica*” 2016, t. 65, s. 104; V. Konarska-Wrzošek, J. Lachowski, *Instytucja przypadku w polskim prawie karnym*, Warszawa 2020, s. 187; K. Szczucki, *Art. 45 [Przypadek korzyści]*, w: *Kodeks karny. Część ogólna*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, wyd. 5, Warszawa 2021, s. 853, nb. 23.

14 J. Raglewski, *Art. 45*, s. 882, nb. 47; M. Błaszczuk, *Przypadek w polskim prawie karnym skarbowym*, Warszawa 2016, s. 178; K. Szczucki, *Art. 45...*, s. 853–854, nb. 22, 25; D. Szeleszczuk, *Art. 45 [Przypadek korzyści]*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, wyd. 8, Warszawa 2024, s. 600, nb. 15.

15 Domniemanie opiera się na założeniu, że związek przyczynowy między faktem stanowiącym podstawę domniemania a faktem domniemanym jest czymś typowym. Domniemanie zwalnia stronę, na rzecz której jest ustanowione, od bezpośredniego dowodzenia faktu domniemanego; wystarczające jest dowiedzenie podstawy domniemania. Szerzej zob. J. Nelken, *Domniemanie...*, s. 1592; J. Nowacki, *Domniemanie...*, s. 8–9, 24–25; G. Artymiak, *Domniemanie wprowadzone*

7 Zmiana wprowadzona Ustawą z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2013 r., poz. 1247).

8 Zmiana wprowadzona Ustawą z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2017 r., poz. 768).

9 Ustawa z dnia 21 stycznia 1958 r. o wzmożeniu ochrony mienia społecznego przed szkodami wynikającymi z przestępstwa (Dz.U. z 1958 r., nr 4, poz. 11); dalej: ustawa z 1958 r.

10 Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 1969 r., nr 13, poz. 98 ze zm.); dalej: d.k.k.w.

11 Prawo karne skarbowe oparte jest na przeciwnym założeniu, dopuszczając orzekanie przypadku przedmiotów, które nie stanowią własności sprawcy (art. 31 k.k.s.).

wzruszenia może zaś dojść jedynie w wyniku obalenia domniemania, tj. w wyniku przedstawienia dowodu przeciwnego domniemaniu, a ciężar przeprowadzenia tego dowodu spoczywa na podmiocie obciążonym domniemaniem¹⁶.

Użycie w przepisie Kodeksu karnego zwrotu „uważa się”, w połączeniu ze wskazaniem domniemywanej okoliczności, odpowiada teoretycznej konstrukcji domniemania prawnego wzruszalnego.

Domniemanie stanowi w istocie ułatwienie dowodowe odnoszące się do (często niemożliwego) ustalenia przestępnego pochodzenia korzyści majątkowych, a jego istotą jest przerzucenie na sprawcę (lub inną osobę) procesowego ciężaru dowodu co do wykazania legalnego pochodzenia określonych składników majątkowych. Wniosek domniemania z art. 45 § 3 k.k. sprowadza się do ustalenia, że rzeczy będące w samoistnym posiadaniu wspomnianej osoby trzeciej oraz przysługujące jej prawa majątkowe¹⁷ w rzeczywistości

należą do sprawcy¹⁸. Oznacza to więc, że za korzyść majątkową uzyskaną z przestępstwa uznaje się nie tylko te składniki majątku, które znajdują się w bezpośrednim władaniu sprawcy, ale również te, które znajdują się we władaniu innego podmiotu. W stosunku do tego

właśnie mienia, chociażby nie stanowiło ono własności sprawcy, możliwe staje się orzeczenie przepadku¹⁹.

Do 1 lipca 2015 r. nie mogło budzić wątpliwości, że domniemanie z art. 45 § 3 k.k. mogło być stosowane przy zabezpieczeniu grożącego przepadku, przy orzekaniu o przepadku i przy egzekucji tego środka²⁰. Od tej daty domniemanie może zostać wykorzystane przez sąd przy wyrokowaniu co do istoty sprawy, a więc przy orzekaniu przepadku korzyści majątkowej osiągniętej, choćby pośrednio, z przestępstwa, za które skazywany

nowelą antykorupcyjną jako odstępstwo od podstawowych zasad prawa karnego – zagadnienia wybrane, w: *Zmiany w polskim prawie karnym po wejściu w życie Kodeksu karnego z 1997 roku*, red. T. Bojarski i in., Lublin 2006, s. 292.

¹⁶ Uchwała SN z 17 marca 2005 r., I KZP 4/05, OSNKW 2005/3/27; wyrok SA w Katowicach z 14 listopada 2013 r., V ACa 451/13. Zob. też J. Raglewski, *Art. 45*, s. 876, nb. 26; R.A. Stefański, *Art. 45 [Przepadek korzyści majątkowej lub jej równowartości]*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, wyd. 5, Warszawa 2016, s. 307–308, nb. 13.

¹⁷ W doktrynie sporne jest, czy domniemanie obejmuje wszystkie rzeczy będące w samoistnym posiadaniu osoby trzeciej (tak np. N. Kłaczyńska, R. Korczyński, *Kilka uwag o nowelizacji art. 45 k.k. (przepadek korzyści majątkowej)*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2004, t. 15, s. 50–51; M.J. Szewczyk, *Przepadek korzyści majątkowej*, „Palestra” 2009, nr 3–4, s. 83; K. Szczucki, *Art. 45...*, s. 853, nb. 22), czy też wyłącznie rzeczy i prawa majątkowe, które zostały transferowane przez sprawcę na ich rzecz i co do których zachodzi prawdopodobieństwo, że pochodzą z przestępstwa (tak np. J. Raglewski, *Przepadek*, w: *System prawa karnego*, t. 6. *Kary i inne środki reakcji prawnokarnej*, red. M. Melezini, wyd. 2, Warszawa

2016, s. 823; M. Błaszczuk, *Przepadek w znowelizowanym...*, s. 102; P. Gensikowski, *Przepadek*, w: *Środki karne, przepadek i środki kompensacyjne w znowelizowanym Kodeksie karnym*, red. P. Daniluk, Warszawa 2017, s. 385; K. Zaborska, *Domniemanie...*, s. 131). Uznaje się, że domniemanie nie obejmuje jednak mienia przeniesionego na dalsze podmioty (zob. D. Gruszecka, *Art. 45 [Przepadek korzyści majątkowej lub jej równowartości]*, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021, s. 452, nb. 9; V. Konarska-Wrzošek, *Art. 45 [Przepadek korzyści osiągniętych z przestępstwa]*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzošek, wyd. 4, Warszawa 2023, s. 398, nb. 10).

¹⁸ Wyrok SA w Krakowie z 9 lutego 2022 r., I ACa 1098/21.

¹⁹ Uchwała SN z 17 marca 2005 r., I KZP 4/05, cyt. wyżej; wyrok SN z 20 stycznia 2015 r., V CSK 210/14; uprzednio wyrok SN z 12 stycznia 1967 r., IV KR 244/66, OSNKW 1967/6/58. Tak też M. Błaszczuk, *Najnowsze zmiany przepisów dotyczących przepadku korzyści majątkowej (art. 45 k.k.)*, w: *Prawo wobec problemów społecznych. Księga jubileuszowa Profesor Eleonory Zielińskiej*, red. E. Weigend i in., Warszawa 2016, s. 15; D. Szeleszczuk, *Art. 45...*, s. 600, nb. 15.

²⁰ Uchwała SN z 17 marca 2005 r., I KZP 4/05, cyt. wyżej.

jest sprawca (art. 45 § 3 k.k.)²¹, a także przy dokonywaniu zabezpieczenia (art. 291 § 2 k.p.k.)²²; nie rozciąga się na etap egzekucji przepadku²³. Niestety projekt nowelizacji nie wyjaśnia przyczyn zmiany legislacyjnej, do której również w doktrynie prawa karnego dotychczas nie przywiązano większej wagi²⁴. Warto w tym miejscu podkreślić, że na gruncie ustawy z 1958 r. oraz Kodeksu karnego wykonawczego z 1969 r. domniemanie tego rodzaju odgrywały istotną rolę przy wykonywaniu zabezpieczenia i egzekucji przepadku²⁵, a zatem w toku interpretacji obecnie obowiązujących przepisów nie można nie uwzględnić zmiany optyki ustawodawcy.

3. Materialnoprawne aspekty obalenia domniemania

Ochrona praw podmiotów trzecich – zagrożonych orzeczeniem wobec nich przepadku rzeczy będących w ich samoistnym posiadaniu oraz przysługujących im praw majątkowych – nie ogranicza się tylko do tego, że niezbędne jest wykazanie w procesie karnym obu przesłanek domniemania²⁶ – przeniesienia na tenże podmiot

trzeci mienia stanowiącego korzyść uzyskaną z popełnienia przestępstwa, o którym mowa w art. 45 § 2 k.k., oraz pozostawania składników majątkowych w samoistnym posiadaniu podmiotu trzeciego (ew. przysługiwania mu określonych praw majątkowych). Domniemanie prawne z art. 45 § 3 k.k. ma bowiem charakter domniemania wzruszalnego (*praesumptio iuris tantum*; art. 234 k.p.c.), a zatem może ono zostać obalone przez przeprowadzenie dowodu, z którego wynika wniosek przeciwny do wniosku domniemanego²⁷.

Do 30 czerwca 2015 r. obalenie domniemania działającego na niekorzyść podmiotu trzeciego wymagało wykazania zgodnego z prawem uzyskania posiadanych rzeczy i praw majątkowych²⁸, co interpretowano jako konieczność wykazania (jedynie) ważności czynności prawnej²⁹; to zaś nie odpowiadało w żaden sposób celowi normy prawnej³⁰. W aktualnym brzmieniu domniemanie to – jako łatwiejsze do obalenia³¹ – realizuje w większym zakresie cele gwarancyjne.

Obalenie domniemania wydaje się oparte na odniesieniu do dobrej wiary³² co do braku związku mienia

21 V. Konarska-Wrzošek, J. Lachowski, *Instytucja...*, s. 187.

22 R.A. Stefański, *Art. 45...*, s. 308, nb. 14; J. Raglewski, *Art. 45*, s. 886, nb. 62; tenże, *Przepadek*, s. 819; R.A. Stefański, *Art. 45 [Przepadek korzyści]*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, wyd. 27, Legalis/el. 2024, nb. 55.

23 M. Błaszczuk, *Najnowsze...*, s. 10.

24 Krytycznie o tej zmianie zob. też, *Przepadek w znowelizowanym...*, s. 100–101. Natomiast ze zmianą nie wiązą merytorycznego znaczenia V. Konarska-Wrzošek, J. Lachowski, *Instytucja...*, s. 54.

25 J. Kutrzebski, *Domniemania prawne w ustawie z dn. 21.I.1958 r. o wzmożeniu ochrony mienia społecznego przed szkodami wynikającymi z przestępstwa*, „Palestra” 1968, nr 4, s. 68.

26 Charakter ochronny ma również regulacja z art. 29a § 2 k.k.w., zgodnie z którą osoba fizyczna, w stosunku do której działa domniemanie ustanowione w art. 45 § 3 k.k., może wnosć o wyłączenie z jego zakresu przedmiotów majątkowych, których łączna wartość według oszacowania organu egzekucyjnego nie przekracza przeciętnego sześciomiesięcznego dochodu tej osoby; wniosek o wyłączenie zgłasza się do tego organu. Wprawdzie § 3 art. 29a k.k.w. określa, że w razie nieuwzględnienia takiego wniosku osoba zainteresowana może w drodze powództwa żądać wyłączenia przedmiotów z zakresu domniemania i zwolnienia ich od egzekucji lub dokonanego zabezpieczenia, jednak nie jest to powództwo o obalenie domniemania. Wyraźnie chodzi o wyłączenie określonych przedmiotów z zakresu domniemania z powodów socjalnych lub humanitarnych. Odmienne

jednak P. Gensikowski, *Art. 29a [Wyłączenie przedmiotów z zakresu domniemania]*, w: *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, red. J. Lachowski, wyd. 5, Warszawa 2023, s. 151, nb. 15; M. Szulczewski, *Powództwa o zwolnienie od egzekucji w postępowaniu karnym wykonawczym*, Sopot 2017, s. 138.

27 E. Wengerek, F. Zedler, *Przeciwegzekucyjne powództwa w postępowaniu karnym wykonawczym*, „Palestra” 1972, nr 7–8, s. 84; J. Nowacki, *Domniemania...*, s. 37.

28 V. Konarska-Wrzošek, *Art. 45...*, s. 395, nb. 7.

29 J. Brylak, *Instytucja przepadku korzyści majątkowej w walce z przestępczością zorganizowaną*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2009, nr 2, s. 61.

30 J. Raglewski, *Przepadek*, s. 823. Odmienne jednak B. Mik, *Nowela antykorupcyjna z dnia 13 czerwca 2003 r. Rys historyczny i podstawowe problemy interpretacyjne*, Kraków 2003, s. 123, zdaniem której wymóg wykazania legalności nabycia był bardzo surowy.

31 M. Błaszczuk, *Najnowsze...*, s. 17; K. Zaborska, *Domniemanie...*, s. 133. Odmienne zmianę tę jako utrudniającą obalenie domniemania oceniają jednak M. Szulczewski, *Powództwa...*, s. 140; J. Majewski, *Kodeks karny. Komentarz do zmian 2015*, Warszawa 2015, s. 135, nb. 2–3.

32 J. Raglewski, *Art. 45*, s. 885, nb. 58; K. Zaborska, *Domniemanie...*, s. 133; D. Gruszecka, *Art. 45...*, s. 451, nb. 9; K. Szczucki, *Art. 45...*, s. 854, nb. 26; M. Kulik, *Art. 45 [Przepadek korzyści majątkowej lub jej równowartości]*, w: *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Mozgawa, LEX/el. 2024, nb. 13.

objętego domniemaniem z przypisywanym określönemu sprawcy przestępstwem, za który orzeka się przepadek korzyści³³. Odnótować jednak trzeba, że w literaturze podkreśla się również, iż nie tyle chodzi o dobrą wiarę, co raczej o obiektywną możliwość przewidzenia, że mienie pochodziło z czynu zabronionego³⁴.

4. Procesowe aspekty obalenia domniemania – proces karny

Choć nie wynika to wprost z przepisów Kodeksu postępowania karnego, weryfikacja okoliczności przeniesienia korzyści pochodzącej z przestępstwa na podmiot trzeci powinna nastąpić przede wszystkim w toku

Konieczne jest udowodnienie faktu przeniesienia mienia na osobę trzecią oraz dokonanie rekonstrukcji okoliczności towarzyszących temu przeniesieniu pod kątem wykazania, czy w ich świetle dało się obiektywnie przypuszczać, że mienie to chociażby pośrednio pochodziło z czynu zabronionego.

Ocena powinności przewidzenia powinna zostać dokonana z punktu widzenia rozsądnego obserwatora, z uwzględnieniem wiedzy nabywcy i okoliczności nabycia; bez znaczenia pozostaje natomiast wiedza uzyskana *ex post*³⁵. W doktrynie wskazuje się, że należy brać pod uwagę wiek, wiedzę, właściwości, doświadczenie nabywcy, cenę sprzedaży, warunki umowy, sens gospodarczy czynności itp., ale też ocenę, która powinna i mogła zostać dokonana w momencie przeniesienia mienia przez przeciętnie wykształconą i posiadającą przeciętne doświadczenie osobę³⁶. Należy zatem ustalić, czy w danym układzie sytuacyjnym beneficjent korzyści majątkowej, dochowując należytej staranności, nie mógł przypuszczać, że nabywane mienie ma przestępcze pochodzenie³⁷.

procesu karnego, jest on bowiem najkorzystniejszym i najbardziej odpowiednim polem dla czynienia tego rodzaju ustaleń, niejako przy okazji badania wszystkich okoliczności istotnych, pozwalających zapewnić, by sprawca przestępstwa został wykryty i pociągnięty do odpowiedzialności karnej, a osoba niewinna nie poniosła tej odpowiedzialności (art. 2 § 1 pkt 1 k.p.k.). Wymogi te rozciągają się na całokształt okoliczności związanych z ustaleniem popełnienia czynu przestępnego i określeniem adekwatnej reakcji karnej.

Analiza zasadniczego zagadnienia – z chronologicznego punktu widzenia – pozwala wskazać, że organ prowadzący postępowanie karne może najwcześniej oprzeć się na domniemaniu z art. 45 § 3 k.k., gdy w toku postępowania przygotowawczego lub rozpoznawczego odpowiednio prokurator lub sąd wydadzą postanowienie o zabezpieczeniu wykonania przyszłego orzeczenia o przepadku, zwrocie korzyści majątkowej lub jej równowartości³⁸ (art. 291 § 2 pkt 1 k.p.k.) na mieniu osoby

³³ M. Błaszczuk, *Najnowsze...*, s. 17.

³⁴ J. Raglewski, *Art. 45*, s. 885, nb. 58; M. Szulczewski, *Powództwa...*, s. 156; D. Gruszecka, *Art. 45...*, s. 451–452, nb. 9.

³⁵ J. Raglewski, *Przepadek*, s. 823; M. Błaszczuk, *Przepadek w znowelizowanym...*, s. 103; J. Raglewski, *Art. 45*, s. 885, nb. 58; K. Szczucki, *Art. 45...*, s. 854, nb. 26; V. Konarska-Wrzošek, *Art. 45...*, s. 398, nb. 10; R.A. Stefański, *Art. 45...*, nb. 52; wyrok SA w Krakowie z 9 lutego 2022 r., I ACa 1098/21, cyt. wyżej.

³⁶ P. Gensikowski, *Przepadek*, s. 385.

³⁷ K. Zaborska, *Domniemanie...*, s. 134.

³⁸ W doktrynie pojęcie równowartości korzyści odnosi się albo do określonej kwoty pieniężnej odpowiadającej wartości korzyści, której przepadek ma zostać orzeczony (tak np. M. Szwarczyk, *Przepadek korzyści majątkowych po zmianach kodeksu karnego*, w: *Nowe prawo karne po zmianach*, red. T. Bojarski, E. Skrętowicz, Lublin 2002, s. 18–19; B. Mik, *Nowela...*, s. 93), albo do jakiegokolwiek składnika majątkowego odpowiadającego wartościowo przedmiotowi

fizycznej, prawnej lub jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej, o której mowa w art. 45 § 3 k.k. Należy uznać, że postanowienie takie może zostać wydane, jeżeli zebrane dowody wskazują, że mienie stanowiące korzyść uzyskaną z popełnienia przestępstwa zostało przeniesione na osobę fizyczną, prawną lub jednostkę organizacyjną niemającą osobowości prawnej, faktycznie lub pod jakimkolwiek tytułem prawnym, a równocześnie nie wykazano, że na podstawie okoliczności towarzyszących ich nabyciu nie można było przypuszczać, że mienie to, chociażby pośrednio, pochodziło z czynu zabronionego. Osoba taka jako bezpośrednio zainteresowana może wnieść zażalenie na postanowienie w przedmiocie zabezpieczenia (art. 293 § 3 zd. 1 k.p.k.)³⁹. Co oczywiste, w zażaleniu może ona podnosić okoliczności istotne dla zastosowanego domniemania, a zatem nie tylko dotyczące okoliczności popełnienia przestępstwa przez oskarżonego. W praktyce oznacza to dopuszczal-

z powództwem o obalenie domniemania⁴⁰. Pozwala to na wniosek, że osoba zainteresowana może wykorzystać również zażalenie jako środek obrony, zwłaszcza jeśli jest dla niej bardziej dogodny.

Zgodnie z art. 167 k.p.k. w postępowaniu karnym dowody przeprowadza się na wniosek stron albo z urzędu. Równocześnie, choć w literaturze wspomina się, że dowody mogłyby zostać przeprowadzone także z inicjatywy (na wniosek) osób trzecich⁴¹, to wydaje się raczej, że podmioty takie mogą przedstawiać fakty i naprowadzać na dowody, które sąd (a w postępowaniu przygotowawczym prokurator) byłby władny przeprowadzić z własnej inicjatywy (z urzędu). W świetle art. 167 k.p.k. zbyt daleko idące jest twierdzenie, że prawo do zgłoszenia wniosku dowodowego ma każdy, dla kogo orzeczenie przepadku korzyści majątkowej będzie miało wpływ na sferę jego praw i obowiązków, nawet jeśli nie jest stroną postępowania.

Wnioski dowodowe na okoliczności istotne z punktu widzenia obalenia domniemania może składać przede wszystkim podejrzany, a w postępowaniu sądowym – prokurator i oskarżony.

ność podnoszenia również w zażaleniu zarzutów obalających podstawę domniemania; ustawodawca nie zdecydował się bowiem na wskazanie w art. 293 § 7 k.p.k., że domniemanie może zostać obalone (tylko) w drodze powództwa przeciwko Skarbowi Państwa, a jedynie postanowił, że osoba zainteresowana może wystąpić

Nie budzi wątpliwości, że wykorzystanie dowodów wnioskowanych przez strony oraz przeprowadzanych z urzędu (również z inspiracji podmiotu trzeciego) już na etapie postępowania przygotowawczego lub na wstępnym etapie postępowania jurysdykcyjnego może skutecznie zmienić ocenę pochodzenia rzeczy pozostających

(korzyści majątkowej), który miał być objęty przepadkiem (tak np. J. Raglewski, *Nowelizacja przepisów o przepadku osiągniętych z popełnienia przestępstwa korzyści majątkowych*, „Palestra” 2001, nr 5–6, s. 20; K. Postulski, M. Siwek, *Przepadek w polskim prawie karnym*, Kraków 2004, s. 85; J. Raglewski, *Przepadek*, s. 799).

³⁹ Z. Merchel, *Wykonanie postanowień o zabezpieczeniu wydanych w postępowaniu karnym*, „Problemy Egzekucji” 1999, nr 1, s. 78–79; K. Eichstaedt, *Art. 291 [Podstawy dokonania zabezpieczenia]*, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, red. D. Świecki, wyd. 7, Warszawa 2024, s. 1041, nb. 7.

⁴⁰ R.A. Stefański, *Art. 45...*, s. 307–308, nb. 13. Odmiennie na gruncie art. 137 d.k.k.w. por. F. Zedler, *Powództwo o zwolnienie od egzekucji*, Warszawa 1973, s. 137–138; S. Paweł, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1972, s. 368. Autorzy ci wykluczali, by możliwe było obalenie domniemania na skutek wniesienia zażalenia.

⁴¹ J. Nelken, *Domniemania...*, s. 1600; K. Postulski, M. Siwek, *Przepadek...*, s. 357; K. Polit, *Przepadek korzyści majątkowych pochodzących z przestępstwa – odwrócony ciężar dowodu*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 7–8, s. 223; G. Artymiak, *Domniemania...*, s. 293–294; M. Błaszczuk, *Przepadek w znowelizowanym...*, s. 103; też, *Przepadek w polskim...*, s. 176.

w posiadaniu osoby trzeciej; odebrać im piętno przestępnego pochodzenia lub ukazać, że zostały one nabyte w okolicznościach, w których nie można byłoby przypuszczać, że pochodzą z czynu zabronionego. Wówczas nie dojdzie do orzeczenia przepadku tego mienia lub jego równowartości.

zawieszeniu. Nadto art. 29b k.k.w. określa, że pozew taki jest tymczasowo wolny od opłat sądowych, a w razie oddalenia powództwa powód jest obowiązany uiścić opłaty na zasadach ogólnych; co więcej, jeżeli w celu obalenia domniemania powód powołuje się na nabycie odpłatne, powinien wskazać źródło nabycia i udo-

Osoba fizyczna, prawna lub jednostka organizacyjna niemająca osobowości prawnej może wystąpić z powództwem przeciwko Skarbowi Państwa o ustalenie, że mienie lub jego część nie podlega przepadkowi.

Nie można jednak wykluczyć, że w toku postępowania karnego nie zostaną przeprowadzone wystarczające – w ocenie organu procesowego – dowody, które zapobiegą objęciu przepadkiem również rzeczy będących w samoistnym posiadaniu osoby trzeciej i przysługujących jej praw majątkowych. Osoba trzecia nie może wówczas zaskarżyć wyroku zawierającego orzeczenie przepadku, choć jest to orzeczenie, które dotyczy jej praw; w procesie karnym nie ma ona bowiem statusu strony⁴².

5. Procesowe aspekty obalenia domniemania – proces cywilny

Ewentualne niepowodzenie w procesie karnym, wynikające z rozmaitych przyczyn (np. nieprzeprowadzenia dowodów przez sąd karny, niedania wiary przez sąd karny przeprowadzonym dowodom, niewiedzy o toczącym się procesie karnym itd.), nie zamyka osobie trzeciej definitywnie możliwości obrony swoich praw. Osoba trzecia może bowiem skorzystać z drogi procesu cywilnego. Artykuł 293 § 7 k.p.k. przewiduje, że osoba fizyczna, prawna lub jednostka organizacyjna niemająca osobowości prawnej, o której mowa w art. 45 § 3 k.k., może wystąpić z powództwem przeciwko Skarbowi Państwa o ustalenie, że mienie lub jego część nie podlega przepadkowi. Do czasu prawomocnego rozstrzygnięcia sprawy postępowanie egzekucyjne ulega

wodnić pochodzenie potrzebnych do nabycia środków. Wreszcie sprzedaż ruchomości lub nieruchomości nie może nastąpić przed prawomocnym rozstrzygnięciem sprawy. Zgodnie zaś z art. 30 k.k.w. w sprawach wytoczonych przeciwko Skarbowi Państwa reprezentuje go prezes sądu okręgowego lub naczelnik urzędu skarbowego w sprawach, w których wykonał wyrok w zakresie orzeczonego nim przepadku.

Aktualna lokalizacja przepisu przewidującego możliwość wytoczenia powództwa *verba legis* o ustalenie, że mienie lub jego część nie podlega przepadkowi – w rozdziale Kodeksu postępowania karnego poświęconym zabezpieczeniu majątkowemu – nakazuje postawić pytanie, czy powództwo tego rodzaju można wytoczyć wyłącznie w „odpowiedzi” na wydanie przez sąd lub prokuratora postanowienia o zabezpieczeniu majątkowym, czy też przepis ten dotyczy dowolnego momentu szeroko pojętego procesu karnego – postępowania przygotowawczego, rozpoznawczego i wykonawczego. Na tak postawione pytanie należy udzielić odpowiedzi, która uwzględni również treść i lokalizację art. 29b k.k.w. W szczególności bowiem sprzedaż ruchomości lub nieruchomości nie może nastąpić przed prawomocnym rozstrzygnięciem sprawy z powództwa o obalenie domniemania (art. 29b § 3 k.k.w.)⁴³, co naprowadza na wniosek, że również po orzeczeniu przepadku osoba trzecia może

⁴² M.J. Szewczyk, *Przepadek...*, s. 82; J. Raglewski, *Przepadek*, s. 818.

⁴³ A. Czwojda, *Przepadek korzyści majątkowej w polskim prawie karnym*, Wrocław 2018, s. 230.

podjąć obronę na drodze procesu cywilnego. Rozumowanie to znajduje wsparcie także w argumentach natury aksjologicznej; skoro obronę można podjąć już wówczas, gdy mienie jest zagrożone realizacją zabezpieczenia, stąd również po orzeczeniu przepadku, który wszak nie musi być poprzedzony postępowaniem zabezpieczającym, osoba trzecia powinna być uprawniona do wejścia na drogę procesu cywilnego, albowiem w procesie karnym swoich roszczeń skutecznie zgłosić nie może.

Reasumując, osoba trzecia może wystąpić z powództwem o ustalenie, że mienie lub jego część nie podlega przepadkowi – od chwili wydania postanowienia o zabezpieczeniu⁴⁴, nawet jeżeli nie wszczęto jeszcze postępo-

wała, która powinna reprezentować jego interesy w procesach z art. 293 § 7 k.p.k. Zgodnie z art. 30 k.k.w. proces cywilny o obalenie domniemania z art. 45 § 3 k.k. zainteresowany (osoba fizyczna, osoba prawna lub jednostka organizacyjna niemająca osobowości prawnej, którą dotyczą skutki domniemania) powinien wytoczyć przeciwko Skarbowi Państwa, którego reprezentuje prezes sądu okręgowego lub naczelnik urzędu skarbowego w sprawach, w których wykonał wyrok w zakresie orzeczonego nim przepadku (art. 30 k.k.w.)⁴⁸. W praktyce oznacza to, że prezes sądu okręgowego winien reprezentować Skarb Państwa do chwili przesłania wyroku do wykonania naczelnikowi urzędu skarbowego⁴⁹.

Chwila wydania postanowienia o zabezpieczeniu przynosi wiedzę o zastosowaniu przez organ procesowy domniemania z art. 45 § 3 k.k. i aktualizuje potrzebę podjęcia obrony.

wania mającego na celu wykonanie zabezpieczenia lub egzekucji⁴⁵, do chwili wykonania przepadku, a zwłaszcza spieniężenia mienia⁴⁶. Po spieniężeniu mienia lub praw majątkowych uprawniony może jedynie żądać naprawienia szkody wyrządzonej egzekucją z przedmiotu, do którego miał prawo⁴⁷; ustalenie, że mienie nie podlega przepadkowi wówczas w żaden sposób nie chroni jego praw.

W kodyfikacji karnej z 1997 r. ustawodawca zdecydował się wreszcie określić *statio fisci* Skarbu Państwa,

Pozew przeciwko Skarbowi Państwa, o którym mowa w art. 293 § 7 k.p.k., jest tymczasowo wolny od opłat sądowych. W razie jednak oddalenia powództwa powód obowiązany jest uiścić opłaty na zasadach ogólnych (art. 29b § 1 k.k.w.). Ustawodawca lakonicznie określa obowiązek poniesienia opłat w przypadku oddalenia powództwa poprzez odwołanie do „zasad ogólnych”, co należy rozumieć jako odwołanie do regulacji postępowania cywilnego⁵⁰. Na pierwszy rzut oka można by sądzić, że chodzi o odwołanie do art. 113 u.k.s.c.⁵¹ w sprawach

⁴⁴ Wyrok SN z 26 stycznia 2023 r., II CSKP 462/22.

⁴⁵ E. Wengerek, F. Zedler, *Przeciwegzekucyjne...*, s. 83. Odmienne M. Szulczewski, *Powództwa...*, s. 157–158, który uznaje, że powództwo można wytoczyć dopiero z chwilą wszczęcia egzekucji lub dokonania zabezpieczenia.

⁴⁶ F. Zedler, *Powództwo...*, s. 134; M. Szulczewski, *Powództwa...*, s. 50, 159; tenże, *Charakter prawny powództw służących obronie przed egzekucją uregulowanych w Kodeksie karnym wykonawczym*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2018, nr 7, s. 39. Zarówno F. Zedler, jak i M. Szulczewski uznają, że powództwo o obalenie domniemania – jako powództwo o ustalenie – można wytoczyć do czasu wszczęcia egzekucji; od tej chwili powód traci interes prawny w ustaleniu, ponieważ może domagać się usunięcia naruszenia prawa.

⁴⁷ Wyrok SN z 24 października 2007 r., IV CSK 271/07, OSNC 2009/1/14.

⁴⁸ K. Postulski, M. Siwek, *Przepadek...*, s. 362–363; J. Raglewski, *Art. 45*, s. 885, nb. 60; K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, LEX/el. 2020, art. 30, nb. 2.

⁴⁹ M. Szulczewski, *Powództwa...*, s. 158; K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. 4, Warszawa 2017, s. 239; T. Przesławski, M. Rokosz, *Art. 30*, w: *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, red. T. Przesławski, W. Sych, LEX/el. 2024, nb. 3.

⁵⁰ P. Gensikowski, *Art. 29b [Obalenie domniemania]*, w: *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, red. J. Lachowski, wyd. 5, Warszawa 2023, s. 152, nb. 8; T. Przesławski, M. Rokosz, *Art. 29b*, w: *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, LEX/el. 2024, nb. 3.

⁵¹ Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. z 2024 r., poz. 959).

cywilnych, określającego zasady orzekania o kosztach sądowych, których strona nie miała obowiązku uiścić. Przewiduje on, że należy kosztami tymi obciążyć przeciwnika procesowego, jeżeli zasady obowiązujące przy zwrocie kosztów procesu na to pozwalają (art. 113 ust. 1 u.k.s.c.), lub ściągnąć je z roszczenia zasądzanego na rzecz strony (art. 113 ust. 2 pkt 1 u.k.s.c.). Oczywiście jest jednak, że w przypadku oddalenia powództwa w praktyce żadna z tych sytuacji nie może wystąpić – obciążenie kosztami przeciwnika procesowego najczęściej jest konsekwencją przegrania przez niego procesu (art. 98 k.p.c.), a przecież hipoteza art. 29b § 1 k.k.w. takiej sytuacji oczywiście nie dotyczy. Podobnie w razie oddalenia powództwa o ustalenie nie jest możliwe ściągnięcie kosztów z roszczenia zasądzanego na rzecz powoda. Oznacza to, że wykładnia z odwołania do art. 113 u.k.s.c. jest nie do przyjęcia. W konsekwencji należy przyjąć, że obowiązek uiszczenia opłaty na zasadach ogólnych realizuje się przez nakazanie – w wyroku oddalającym powództwo – pobrania od powoda nieuiszczonej opłaty od pozwu. Warto doprecyzować, że zwolnienie od opłat, o którym mowa art. 29b § 1 k.k.w., nie oznacza zwolnienia od obowiązku ponoszenia wydatków, w tym składania zaliczek na ich poczet, w toku postępowania; nie czyni również dalszych pism procesowych, w tym apelacji czy zażalenia, zwolnionymi od opłat⁵².

Jeśli zaś chodzi o rozliczenie kosztów między stronami procesu – osobą trzecią jako powodem i Skarbem Państwa jako pozwanym – znajdują zastosowanie przepisy art. 98–109 k.p.c., w których wiodące znaczenie ma odpowiedzialność za wynik procesu. W praktyce oznacza to, że kosztami procesu obciążana jest strona przegrywająca: powód, jeżeli powództwo nie zostanie uwzględnione, pozwany Skarb Państwa, jeżeli dojdzie do obalenia domniemania. Nie można jednak nie zauważyć, że sprawy o obalenie domniemania z art. 45 § 3 k.k. mają często szczególny charakter, zwłaszcza zaś osoba trzecia bywa dysponentem wszelkich danych potrzebnych do prawidłowej oceny przestępnego pochodzenia mienia i okoliczności jego przeniesienia na nią. Przyjąć zatem trzeba, że stosunkowo często może być usprawiedliwione zastosowanie w tych sprawach dobrodziejstwa z art. 102 k.p.c. w zakresie rozstrzygnięcia o kosztach, a w konsekwencji nieobciążanie Skarbu Państwa obowiązkiem

zwrotu kosztów poniesionych przez wygrywającego powoda⁵³, nawet jeżeli pozwany nie uznał powództwa przy pierwszej czynności procesowej.

Jak już wspomniano, proces o obalenie domniemania z art. 45 § 3 k.k. stanowi w istocie wyraz przerzucenia ciężaru dowodu na podmiot, która posiada najszerszą wiedzę i możliwości wykazania okoliczności istotnych dla podstawy domniemania⁵⁴. Zainteresowany powinien wykazać fakty, z których wywodzi skutki prawne (art. 6 k.c.), a zatem okoliczności, które w jego ocenie przesądzają o tym, że na podstawie okoliczności towarzyszących nabyciu nie można było przypuszczać, że mienie, chociażby pośrednio, pochodziło z czynu zabronionego⁵⁵. Konsekwencją niesprostania temu ciężarowi dowodu jest przegranie procesu, co w praktyce oznacza, że domniemanie z art. 45 § 3 k.k. (nadal) wiąże.

W odniesieniu do powództwa o obalenie domniemania ustawodawca przewidział w obszarze dowodowym tylko jedną regulację szczególną, a mianowicie zgodnie z art. 29b § 2 k.k.w., jeżeli w celu obalenia domniemania powód powołuje się na nabycie odpłatne, powinien wskazać źródło nabycia i udowodnić pochodzenie potrzebnych do nabycia środków. W doktrynie podkreśla się, że przepis ten dowodzi, że dla obalenia domniemania nie jest wystarczające wykazanie zachowania zasad nabywania praw (np. formy koniecznej dla nabycia własności nieruchomości), ale konieczne jest wykazanie także posiadania odpowiednich środków na ten cel⁵⁶; wręcz akcentuje się,

⁵³ Postanowienie SN z 19 października 2012 r., V CZ 43/12. W dawniejszej doktrynie uznawano nawet za zasadne przyznanie pozwanemu Skarbowi Państwa prawa do domagania się zwrotu kosztów przegranego procesu, jeżeli w toku procesu po przedstawieniu wiarygodnych dowodów legalnego pochodzenia spornego mienia uznał powództwo (zob. M. Piekarski, *Zwrot kosztów procesu o zwolnienie od egzekucji przedmiotu zajętego w trybie ustawy styczniowej*, „Palestra” 1965, nr 7–8, s. 82–83).

⁵⁴ A. Marek, *Problematyka przepadku korzyści pochodzących z przestępstwa – aktualny stan prawny i projekty zmian nowelizacyjnych*, „Apelacja Gdańska” 2003, z. 1, s. 12; M. Prengel, *Odwroćcie ciężaru dowodowego w przedmiocie przepadku mienia*, „Jurysta” 2003, nr 2, s. 8–10; tenże, *Zwalczanie przestępczości – odebranie jej mienia?*, „Gazeta Sądowa” 2003, nr 2, s. 50–53; R.A. Stefański, *Art. 45...*, s. 307, nb. 13.

⁵⁵ R.A. Stefański, *Art. 45...*, s. 308, nb. 13; D. Gruszecka, *Art. 45...*, s. 448, nb. 7.

⁵⁶ B. Mik, *Nowela...*, s. 125.

⁵² E. Wengerek, F. Zedler, *Przeciwegzekucyjne...*, s. 89.

że obalenie tego domniemania może nastąpić jedynie w wyniku pełnego udowodnienia legalności nabycia⁵⁷.

Należy podać w wątpliwość celowość pozostawienia w art. 29b § 2 k.k.w. obostrzeń dowodowych nakierowanych na ocenę źródła nabycia rzeczy i praw, skoro przesłanką obalenia domniemania jest nabycie w okolicznościach, w których nie można było przypuszczać, że mienie to, chociażby pośrednio, pochodziło z czynu zabronionego. Irrelevantne pozostają zatem środki, za które nabycie nastąpiło, jeśli nabywca powinien dostrzec, że mienie pochodzi z czynu zabronionego. Sygnalizowana niespójność wynika stąd, że zmianie konstrukcji domniemania nie towarzyszyła należyta refleksja co do potrzeby weryfikacji przepisów procesowych, o czym była już mowa w odniesieniu do budzącej wątpliwości interpretacyjne lokalizacji art. 293 § 7 k.p.k. – pozostały zatem wymogi dowodowe adekwatne dla pierwotnej podstawy obalenia domniemania w postaci przedstawienia dowodu zgodnego z prawem nabycia mienia.

W praktyce do wytoczenia powództwa dochodzi albo po powzięciu wiedzy o wydaniu postanowienia o zabezpieczeniu na mieniu osoby, o której mowa w art. 45 § 3 k.k., albo po powzięciu wiedzy o wydaniu wyroku orzekającego przepadek korzyści, o której mowa w tym przepisie, ewentualnie po powzięciu wiedzy o przystąpieniu do wykonania takiego wyroku. Skutek wytoczenia powództwa jest precyzyjnie określony w art. 293 § 7 zd. 2 k.p.k., zgodnie z którym do czasu prawomocnego rozstrzygnięcia sprawy postępowanie egzekucyjne ulega zawieszeniu. W istocie regulacja pomieszczona w art. 29b § 3 k.k.w., w myśl której sprzedaż ruchomości lub nieruchomości nie może nastąpić przed prawomocnym rozstrzygnięciem sprawy, stanowi jedynie potwierdzenie, że wolą ustawodawcy jest wstrzymanie wykonania przypadku, by ewentualne orzeczenie uwzględniające powództwo nie stało się bezprzedmiotowe.

O ile regulacje określające skutki wytoczenia powództwa z art. 293 § 7 k.p.k. są jednoznaczne, o tyle brak jednoznacznej decyzji ustawodawcy co do znaczenia uwzględnienia takiego powództwa prowadzi do powstania poważnych rozbieżności interpretacyjnych i przekłada się na ocenę charakteru powództwa z art. 293 § 7 k.p.k. Jedna grupa autorów przyznaje mu wprost

charakter powództwa o ustalenie⁵⁸. Wedle drugiej grupy należy zakwalifikować to powództwo jako powództwo o zwolnienie od egzekucji⁵⁹, odmianę powództwa przewidzianego w art. 841 k.p.c.⁶⁰, ewentualnie powództwo realizujące cele postępowania interwencyjnego⁶¹. Sformułowano również pośrednie stanowisko, że charakter prawny tego powództwa zależny jest od chwili jego wytoczenia: w przypadku wytoczenia go przed wszczęciem egzekucji lub przed wykonaniem orzeczenia o zabezpieczeniu ma ono wyłącznie charakter powództwa o obalenie domniemania; w przypadku wytoczenia już po wszczęciu egzekucji lub wykonaniu zabezpieczenia właściwe do obrony praw osoby trzeciej jest powództwo przeciwegzekucyjne połączone z żądaniem uznania domniemania za obalone⁶². Wskazane rozbieżności stanowisk nakazują pogłębioną analizę problemu, z uwzględnieniem aktualnego otoczenia normatywnego.

Ustawodawca nie nadał powództwu z art. 293 § 7 k.p.k. kształtu powództwa przeciwegzekucyjnego⁶³, ponieważ nie powiązał możliwości jego wytoczenia z wszczęciem postępowania egzekucyjnego ani nie wskazał, że skutkiem jego uwzględnienia jest umorzenie egzekucji,

58 S. Steinborn, *Art. 293*, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*, red. S. Steinborn, LEX/el. 2016, nb. 24; M. Nawacki, *Art. 293 [Postanowienie; zażalenie]*, w: *Kodeks postępowania karnego*, t. 1. *Komentarz*, red. D. Drajewicz, Warszawa 2020, s. 1365, nb. 16.

59 Uchwała SN z 8 lutego 1973 r., III CZP 12/72, OSNC 1974/4/60; K. Postulski, M. Siwek, *Przepadek...*, s. 350. Tak też na gruncie poprzednio obowiązujących regulacji zob. B. Błachowska, *Powództwo z art. 6 ustawy „styczniowej”*, „Nowe Prawo” 1961, nr 10, s. 1252–1254; S. Paweła, *Kodeks...*, s. 367.

60 J. Sztombka, *Procesy cywilne na tle ustawy o wzmożeniu ochrony mienia społecznego przed szkodami wynikającymi z przestępstwa*, „Nowe Prawo” 1968, nr 10, s. 1444; A. Napiórkowski, *Powództwo osoby bliskiej o zwolnienie od zabezpieczenia lub egzekucji według przepisów kodeksu karnego wykonawczego*, „Palestra” 1970, nr 7, s. 34; E. Wengerek, F. Zedler, *Przeciwegzekucyjne...*, s. 82; M. Szulczewski, *Powództwa...*, s. 49; M. Szulczewski, *Charakter...*, s. 40.

61 A. Adamczuk, *Art. 841 [Powództwo interwencyjne]*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, red. M. Manowska, wyd. 4, Warszawa 2021, s. 1107, nb. 7.

62 E. Wengerek, F. Zedler, *Przeciwegzekucyjne...*, s. 81–82; E. Wengerek, *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne*, red. M. Romańska, wyd. 4, Warszawa 2009, s. 351, 353; M. Szulczewski, *Powództwa...*, s. 146–147.

63 M. Szulczewski, *Charakter...*, s. 39.

57 R.A. Stefański, *Art. 45*, nb. 47. Odmienne M. Szulczewski, *Powództwa...*, s. 156.

względnie zwolnienie przedmiotów spod egzekucji. Przeciwnie – ustawodawca przewidział generalną dopuszczalność wystąpienia przez osobę fizyczną, prawną lub jednostkę organizacyjną niemającą osobowości prawnej, o której mowa w art. 45 § 3 k.k., z powództwem przeciwko Skarbowi Państwa o ustalenie, że mienie lub jego część nie podlega przepadkowi. Pozwala to na zidentyfikowanie kilku praktycznych konsekwencji.

karny pierwszej instancji, nie zakończyło się do chwili uprawomocnienia się wyroku sądu karnego, nie następuje przejście na Skarb Państwa objętej przypadkiem korzyści majątkowej lub jej równowartości⁶⁶. Artykuł 187 § 2 k.k.w. stanowi bowiem, że jeśli wytoczono powództwo z art. 293 § 7 k.p.k. objęte przypadkiem, przedmiot, korzyść majątkowa lub ich równowartość przechodzą na własność Skarbu Państwa dopiero z chwilą upra-

Zarówno lokalizacja regulacji, jak i literalne brzmienie przepisów nakazują uznać, że powództwo wytacza się o ustalenie, że mienie lub jego część nie podlega przepadkowi.

Wytoczenie powództwa z art. 45 § 3 k.k. w postępowaniu przygotowawczym lub jurysdykcyjnym pozwala osiągnąć dalej idący skutek niż wytoczenie go dopiero w toku postępowania wykonawczego. Wprawdzie prawomocne ustalenie, że mienie lub jego część nie podlega przepadkowi, nie pociąga za sobą z mocy prawa upadku zabezpieczenia, jednak organ stosujący zabezpieczenie jest związany jego treścią⁶⁴, a tym samym zobowiązany z urzędu do uchylenia postanowienia o zabezpieczeniu albo do jego zmiany, przez wskazanie innego sposobu zabezpieczenia (art. 291 § 4 k.p.k.)⁶⁵. Logiczną konsekwencją uchylenia takiego postanowienia będzie zaś umorzenie postępowania egzekucyjnego mającego za przedmiot wykonanie zabezpieczenia (art. 824 § 1 pkt 5 *in fine* k.p.c.), co oczywiście dotyczy przypadków zabezpieczenia, które podlega wykonaniu przez organ egzekucyjny. Wreszcie podkreślić trzeba, że jeżeli dojdzie do prawomocnego obalenia domniemania przed rozstrzygnięciem sprawy karnej, sąd karny nie jest władny do orzeczenia przepadku przedmiotów, do których odnosi się wyrok sądu cywilnego.

W przypadkach, w których postępowanie cywilne o obalenie domniemania rozpoczęte po udzieleniu zabezpieczenia, ewentualnie po wydaniu wyroku przez sąd

mocnienia się wyroku oddalającego powództwo przeciwko Skarbowi Państwa. Nie jest również oczywiście dopuszczalne prowadzenie postępowania egzekucyjnego ani dokonanie sprzedaży rzeczy objętych przypadkiem (art. 293 § 7 zd. 2 k.p.k., art. 29b § 3 k.k.w.). Wreszcie, nawet jeśli powództwo z art. 293 § 7 k.p.k. zostanie wytoczone dopiero w toku postępowania wykonawczego, sprzedaż ruchomości lub nieruchomości nie może nastąpić przed prawomocnym rozstrzygnięciem sprawy (art. 29b § 3 k.k.w.)⁶⁷. Oznacza to, że jeśli tylko powództwo z art. 293 § 7 k.p.k. zostanie uwzględnione, do przejścia własności na Skarb Państwa ostatecznie nie dojdzie, a rozstrzygnięcie w wyroku sądu karnego pozostanie pozbawione treści i możliwości bycia zrealizowanym.

Niewątpliwie najwięcej kontrowersji musi wzbudzać przypadek, w którym dochodzi do uwzględnienia powództwa z art. 293 § 7 k.p.k. po uprawomocnieniu się wyroku sądu orzekającego przepadek mienia, którego dotyczy wyrok sądu cywilnego. Wszak wówczas dochodzi do zaistnienia skutku z art. 187 § 2 *in principio* k.p.k. w postaci przejścia na Skarb Państwa mienia objętego przypadkiem. Oczywiście rozważanie skutku

⁶⁴ Postanowienie SN z 16 stycznia 1971 r., I KR 51/70, OSNKW 1971/5/74.

⁶⁵ M. Nawacki, *Art. 293...*, s. 1365, nb. 16.

⁶⁶ K. Postulski, M. Siwek, *Przepadek...*, s. 358–359; M.J. Szewczyk, *Przepadek...*, s. 80; M. Szulczewski, *Powództwa...*, s. 160.

⁶⁷ M. Szulczewski, *Powództwa...*, s. 160; A. Czwojda, *Przepadek...*, s. 291–220.

wyroku obalającego domniemanie w tej sytuacji zakłada odrzucenie poglądu, jakoby po rozpoczęciu postępowania wykonawczego powództwo o obalenie domniemanie nie mogło zostać uwzględnione, a jedyną drogą obrony interesów osoby trzeciej pozostawało powództwo interwencyjne.

W doktrynie niektórzy autorzy przyjmują, że uwzględnienie powództwa o obalenie domniemanie prowadzi do zwolnienia rzeczy lub praw majątkowych od zabezpieczenia lub egzekucji⁶⁸, inni zaś – że niezbędne jest wyłączenia powództwa przeciwegzekucyjnego o wyłączenie spod egzekucji składników majątkowych, co do których obalono domniemanie⁶⁹. *A limine* odrzucić należy pierwsze ze stanowisk, ponieważ z żadnego przepisu prawa nie wynika, by rzeczywiście skutkiem uwzględnienia powództwa mogło być wprost zwolnienie przedmiotów spod zabezpieczenia lub egzekucji. Jeśli chodzi o wpływ rozstrzygnięcia sądu cywilnego na zabezpieczenie, jak już zasygnalizowano powyżej, wydaje się oczywiste, że organ będący gospodarzem postępowania karnego winien niezwłocznie uchylić zabezpieczenie, jeśli tylko poweźmie wiedzę o uwzględnieniu powództwa o obalenie domniemanie; ta zaś decyzja będzie podstawą umorzenia postępowania mającego na celu wykonanie zabezpieczenia przez organ egzekucyjny.

Odmienne przedstawia się sytuacja, w której wyrok obalający domniemanie zapadnie już po dacie uprawomocnienia się wyroku sądu karnego, a zatem po dacie przejścia na Skarb Państwa ruchomości i nieruchomości należących do osoby trzeciej. Wykonanie tego przypadku, jeśli jego przedmiotem jest kwota pieniężna, wymaga wezwania zobowiązanego do uiszczenia należności, a jeżeli należność nie zostanie dobrowolnie uiszczona – ściągnięcia jej przez komornika w drodze egzekucji (art. 206 § 1 k.k.w.)⁷⁰. Natomiast wykonanie przypadku w pozostałych przypadkach wymaga przejścia w posiadanie składników mienia wymienionych w wyroku przez naczelnika urzędu skarbowego (art. 188 k.k.w.). Uwzględnienie powództwa o obalenie domniemanie powinno prowadzić odpowiednio – do złożenia żądania

umorzenia postępowania egzekucyjnego przez sąd, który wydał polecenie egzekucji komornikowi, co doprowadzi do umorzenia egzekucji przez komornika (art. 825 pkt 1 k.p.c.) lub do umorzenia postępowania egzekucyjnego przez naczelnika urzędu skarbowego, któremu sąd przesłał wyrok do wykonania przypadku (art. 59 § 1a pkt 1 w zw. z art. 33 § 2 pkt 1 p.e.a.).

6. Podsumowanie

Przypadek korzyści majątkowych pochodzących z popełnienia przestępstwa może dotyczyć albo tych korzyści (przedmiotów majątkowych uzyskanych w wyniku popełnienia przestępstwa), albo ich równowartości. W każdym wypadku ma on w sposób oczywisty prowadzić do pozbawienia sprawcy przestępstwa wszelkich profitów z jego popełnienia, a w konsekwencji, czyniąc jego popełnienie nieopłacalnym, spełniać zadania sprawiedliwościowe, represyjne i prewencyjne⁷¹. Obserwacja praktyki wymiaru sprawiedliwości doprowadziła ustawodawcę do dostrzeżenia potrzeby zaradzenia trudnościom dowodowym w wykazaniu przestępczego pochodzenia korzyści⁷². Z tego względu wprowadził on domniemanie przestępczego pochodzenia mienia przeniesionego na osobę trzecią. Słusznie przyjęto jednak, że warunkiem wprowadzenia rozwiązań dopuszczających przypadek mienia przysługującego osobie trzeciej w postępowaniu niedotyczącym tej osoby jest istnienie norm umożliwiających jej obronę swoich praw w ramach odpowiednio ukształtowanej procedury sądowej. Wymagania sprawności procesu karnego niekiedy wykluczają, by tego rodzaju obrona podmiotu, który nie jest oskarżonym, prowadzona była w tym procesie. Jeśli zatem środki obrony nie zostaną w sposób satysfakcjonujący zrealizowane w procesie karnym, zainteresowany może skorzystać z drogi procesu cywilnego. Jest ona otwarta do chwili wykonania orzeczenia o przypadku, pozwalając powodowi na przedstawienie dowodów na to, że na podstawie okoliczności towarzyszących nabyciu rzeczy lub praw nie można było przypuszczać, że mienie to, chociażby pośrednio, pochodziło z czynu zabronionego.

⁶⁸ Uchwała SN z 8 lutego 1973 r., III CZP 12/72, cyt. wyżej; M. Szulczewski, *Powództwa...*, s. 144.

⁶⁹ E. Wengerek, F. Zedler, *Przeciwegzekucyjne...*, s. 82–83; K. Postulski, M. Siwek, *Przypadek...*, s. 358; S. Steinborn, *Art.* 293, nb. 24; M. Szulczewski, *Powództwa...*, s. 147.

⁷⁰ Wyjątek stanowi sytuacja, o której mowa w art. 11a k.k.w.

⁷¹ V. Konarska-Wrzošek, J. Lachowski, *Instytucja...*, s. 167–169.

⁷² J. Raglewski, *Przypadek*, s. 813; D. Gruszecka, *Art.* 45..., s. 448, nb. 7; K. Szczucki, *Art.* 45..., s. 851, nb. 15–16.

Bibliografia

- Adamczuk A., *Art. 841 [Powództwo interwencyjne]*, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, red. M. Manowska, wyd. 4, Warszawa 2021, s. 1105–1107.
- Artymiak G., *Domniemania wprowadzone nowelą antykorupcyjną jako odstępstwo od podstawowych zasad prawa karnego – zagadnienia wybrane*, w: *Zmiany w polskim prawie karnym po wejściu w życie Kodeksu karnego z 1997 roku*, red. T. Bojarski, K. Nazar, A. Nowosad, M. Szwarczyk, Lublin 2006, s. 285–296.
- Błachowska B., *Powództwo z art. 6 ustawy „styczniowej”*, „Nowe Prawo” 1961, nr 10, s. 1251–1258.
- Błaszczak M., *Najnowsze zmiany przepisów dotyczących przypadku korzyści majątkowej (art. 45 k.k.)*, w: *Prawo wobec problemów społecznych. Księga jubileuszowa Profesor Eleonory Zielińskiej*, red. E. Weigend, B. Namysłowska-Gabrysiak, K. Syroka-Marczewska, A. Walczak-Żochowska, Warszawa 2016, s. 7–18.
- Błaszczak M., *Przypadek w polskim prawie karnym skarbowym*, Warszawa 2016.
- Błaszczak M., *Przypadek w znowelizowanym kodeksie karnym*, „Studia Iuridica” 2016, t. 65, s. 93–108.
- Brylak J., *Instytucja przypadku korzyści majątkowej w walce z przestępczością zorganizowaną*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2009, nr 2, s. 53–65.
- Bunikowski D., *Przypadek korzyści majątkowych pochodzących z popełnienia przestępstwa jako środek karny*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 5, s. 45–70.
- Czwojda A., *Przypadek korzyści majątkowej w polskim prawie karnym*, Wrocław 2018.
- Dąbkiewicz K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, LEX/el. 2020.
- Eichstaedt E., *Art. 291 [Podstawy dokonania zabezpieczenia]*, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. 1, red. D. Świecki, wyd. 7, Warszawa 2024, s. 1038–1045.
- Gensikowski P., *Art. 29a [Wyłączenie przedmiotów z zakresu domniemania]*, w: *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, red. J. Lachowski, wyd. 5, Warszawa 2023, s. 148–151.
- Gensikowski P., *Art. 29b [Obalenie domniemania]*, w: *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, red. J. Lachowski, wyd. 5, Warszawa 2023, s. 151–152.
- Gensikowski P., *Przypadek*, w: *Środki karne, przypadek i środki kompensacyjne w znowelizowanym Kodeksie karnym*, red. P. Daniluk, Warszawa 2017, s. 359–390.
- Gruszecka D., *Art. 45 [Przypadek korzyści majątkowej lub jej równowartości]*, w: *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021, s. 441–452.
- Kłaczyńska N., Korczyński R., *Kilka uwag o nowelizacji art. 45 k.k. (przypadek korzyści majątkowej)*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2004, t. 15, s. 39–55.
- Konarska-Wrzošek V., *Art. 45 [Przypadek korzyści osiągniętych z przestępstwa]*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzošek, wyd. 4, Warszawa 2023, s. 391–399.
- Konarska-Wrzošek V., Lachowski J., *Instytucja przypadku w polskim prawie karnym*, Warszawa 2020.
- Kulik M., *Art. 45 [Przypadek korzyści majątkowej lub jej równowartości]*, w: *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Mozgawa, LEX/el. 2024.
- Kutrzebski J., *Domniemania prawne w ustawie z dn. 21.I.1958 r. o wzmoczeniu ochrony mienia społecznego przed szkodami wynikającymi z przestępstwa*, „Palestra” 1968, nr 4, s. 67–88.
- Merchel Z., *Wykonanie postanowień o zabezpieczeniu wydanych w postępowaniu karnym*, „Problemy Egzekucji” 1999, nr 1, s. 72–93.
- Majewski J., *Kodeks karny. Komentarz do zmian 2015*, Warszawa 2015.
- Marek A., *Problematyka przypadku korzyści pochodzących z przestępstwa – aktualny stan prawny i projekty zmian nowelizacyjnych*, „Apelacja Gdańska” 2003, z. 1, s. 5–16.
- Mik B., *Nowela antykorupcyjna z dnia 13 czerwca 2003 r. Rys historyczny i podstawowe problemy interpretacyjne*, Kraków 2003.
- Napiórkowski A., *Powództwo osoby bliskiej o zwolnienie od zabezpieczenia lub egzekucji według przepisów kodeksu karnego wykonawczego*, „Palestra” 1970, nr 7, s. 32–42.
- Nawacki M., *Art. 293 [Postanowienie; zażalenie]*, w: *Kodeks postępowania karnego*, t. 1. *Komentarz*, red. D. Drązewicz, Warszawa 2020, s. 1361–1365.
- Nelken J., *Domniemania w procesie karnym*, „Nowe Prawo” 1970, nr 11, s. 1590–1607.
- Nowacki J., *Domniemania prawne*, Katowice 1976.
- Pawła S., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1972.
- Piekarski M., *Zwrot kosztów procesu o zwolnienie od egzekucji przedmiotu zajętego w trybie ustawy styczniowej*, „Palestra” 1965, nr 7–8, s. 80–83.
- Polit K., *Przypadek korzyści majątkowych pochodzących z przestępstwa – odwrócony ciężar dowodu*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 7–8, s. 217–228.
- Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. 4, Warszawa 2017.
- Postulski K., Siwek M., *Przypadek w polskim prawie karnym*, Kraków 2004.
- Prengel M., *Odwrócenie ciężaru dowodowego w przedmiocie przypadku mienia*, „Jurysta” 2003, nr 2, s. 8–10.

- Prengel M., *Zwalczanie przestępczości – odebranie jej mienia?*, „Gazeta Sądowa” 2003, nr 2, s. 50–53.
- Przesławski T., Rokosz M., *Art. 29b*, w: *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, red. T. Przesławski, W. Sych, LEX/el. 2024.
- Przesławski T., Rokosz M., *Art. 30*, w: *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, red. T. Przesławski, W. Sych, LEX/el. 2024.
- Raglewski J., *Art. 45*, w: *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1, cz. 1, red. W. Wróbel, A. Zoll, wyd. 5, Warszawa 2016, s. 864–886.
- Raglewski J., *Nowelizacja przepisów o przepadku osiągniętych z popełnienia przestępstwa korzyści majątkowych*, „Palestra” 2001, nr 5–6, s. 19–24.
- Raglewski J., *Przepadek*, w: *System prawa karnego*, t. 6. *Kary i inne środki reakcji prawnokarnej*, red. M. Melezini, wyd. 2, Warszawa 2016, s. 789–858.
- Stefański R.A., *Art. 45 [Przepadek korzyści]*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. R.A. Stefański, wyd. 27, Legalis/el. 2024.
- Stefański R.A., *Art. 45 [Przepadek korzyści majątkowej lub jej równowartości]*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, wyd. 5, Warszawa 2016, s. 300–308.
- Steinborn S., *Art. 293*, w: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów*, red. S. Steinborn, LEX/el. 2016.
- Szczucki K., *Art. 45 [Przepadek korzyści]*, w: *Kodeks karny. Część ogólna*, red. M. Królikowski, R. Zawłocki, wyd. 5, Warszawa 2021, s. 844–854.
- Szeleszczuk D., *Art. 45 [Przepadek korzyści]*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, wyd. 8, Warszawa 2024, s. 596–601.
- Szewczyk M.J., *Przepadek korzyści majątkowej*, „Palestra” 2009, nr 3–4, s. 69–86.
- Sztombka J., *Procesy cywilne na tle ustawy o wzmoczeniu ochrony mienia społecznego przed szkodami wynikającymi z przestępstwa*, „Nowe Prawo” 1968, nr 10, s. 1443–1454.
- Szulczewski M., *Charakter prawny powództw służących obronie przed egzekucją uregulowanych w Kodeksie karnym wykonawczym*, „Przegląd Prawa Egzekucyjnego” 2018, nr 7, s. 31–45.
- Szulczewski M., *Powództwa o zwolnienie od egzekucji w postępowaniu karnym wykonawczym*, Sopot 2017.
- Szwarczyk M., *Przepadek korzyści majątkowych po zmianach kodeksu karnego*, w: *Nowe prawo karne po zmianach*, red. T. Bojarski, E. Skrętowicz, Lublin 2002, s. 13–20.
- Wengerek E., *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne*, red. M. Romańska, wyd. 4, Warszawa 2009.
- Wengerek E., Zedler F., *Przeciwegzekucyjne powództwa w postępowaniu karnym wykonawczym*, „Palestra” 1972, nr 7–8, s. 73–90.
- Zaborska K., *Domniemanie przestępnego pochodzenia mienia (art. 45 § 2 i 3 k.k.)*, „Zeszyty Prawnicze” 2020, nr 1, s. 117–138.
- Zedler F., *Powództwo o zwolnienie od egzekucji*, Warszawa 1973.